

ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE

INDIVIDUALIZAREA JUDICIARĂ A PEDEPSELOR APLICATE PENTRU INFRAȚIUNILE DE CORUPȚIE

- Ghid -

Considerații generale

Ca urmare a rapoartelor elaborate de Comisia Europeană în cadrul mecanismului de cooperare și verificare a progreselor realizate de România în atingerea obiectivelor de referință specifice în domeniul luptei împotriva corupției, dar, mai ales, ca o consecință a analizei desfășurate de magistrații români, care au alcătuit grupul de lucru constituit prin Ordinul Ministrului Justiției nr. 2723/C/2008, analiză finalizată cu redactarea unui studiu privind modalitatea de individualizare a pedepselor aplicate pentru infracțiunile de corupție, s-au identificat o serie de realități ce se impun a fi menționate pentru a putea stabili criterii unitare de individualizare judiciară, de natură a unifica practica judiciară în materie. Astfel:

- magistrații români apreciază că gradul de pericol social generic al infracțiunilor de corupție este unul ridicat, însă această opinie nu se reflectă în pedepsele concret aplicate, atât sub aspectul cuantumului acestora cât și al modalității de executare;

- individualizarea judiciară a pedepselor aplicate pentru astfel de infracțiuni este motivată cu caracter de generalitate, stereotip, fără o prezentare a datelor concrete ale cauzei; atunci când se motivează totuși raționamentul care a stat la baza aplicării tratamentului sancționator respectiv, se accentuează în mod deosebit aspectele care țin de persoana inculpatului, fără a analiza și alte criterii de individualizare;

- absența motivării individualizării judiciare a executării pedepselor aplicate

pentru infracțiunile de corupție.

Analiza hotărârilor judecătorești pronunțate în această materie, în intervalul 2004-2008, a reliefat faptul că nu există o jurisprudență unitară și previzibilă cât privește individualizarea pedepselor sau a executării acestora, astfel că grupul de lucru a propus o serie de măsuri cu caracter legislativ, organizatoric și tehnic care să conducă, în final la unificarea practicii judiciare în materie.

Elaborarea unui ghid cu privire la modalitatea de individualizare a pedepselor aplicate în cazul săvârșirii infracțiunilor de corupție se înscrie în cadrul acestor măsuri și a fost apreciat ca fiind util în cadrul întâlnirilor ce au avut loc la Cluj, Timișoara, Iași și București și la care au participat numeroși magistrați.

Se impune precizarea că, în vederea unificării practicii judiciare în materie, la fel de important ca și procesul de identificare a unor criterii suplimentare de individualizare a pedepselor este și fenomenul de responsabilizare a magistraților români care trebuie să accepte ideea că, urmând o serie de recomandări elaborate de Înalta Curte de Casație și Justiție, nu le este, în mod subtil, încălcată independența, ci se realizează premisele unui act de justiție previzibil și eficient, în acord cu angajamentele asumate de România prin Planul de acțiune.

Rolul politicii penale în lupta împotriva corupției

Principalul rol în lupta împotriva corupției îl are, în mod firesc, politica penală a unui stat, în scopul eradicării fenomenului infracțional.

Astfel, măsurile identificate de grupul de lucru constituit din magistrații români și care au fost cuprinse în studiul amintit anterior reprezintă tocmai instrumentele de politică penală care cad, în cea mai mare parte, în sarcina legislativului.

O parte din instrumentele de politică penală ce vizează lupta împotriva corupției sunt însă la îndemâna puterii judecătorești care, chiar și în absența unor înnoiri legislative corespunzătoare, trebuie să-și asume angajamentul României de

a lupta împotriva corupției prin soluționarea cu celeritate a cauzelor și în același timp, în mod eficient, echitabil și previzibil.

Tratamentul sancționator al infracțiunilor de corupție și, implicit, individualizarea judiciară a pedepselor aplicate în astfel de cauze, precum și a modalităților de executare a acestora sunt aspecte importante de politică penală care, pentru a-și atinge scopul, trebuie să aibă caracter unitar și previzibil.

Pe de altă parte, chiar și în situația existenței unor prevederi legislative perfecte, în absența unei practici judiciare unitare nu va mai fi atins scopul pedepselor și nici nu se vor înregistra rezultate notabile în lupta împotriva corupției.

Considerăm că, în acest context, corupția se impune a fi considerată un fenomen infracțional cu un grad sporit de pericol social, realitate ce determină imperativul adoptării de măsuri în consecință.

Aceasta nu înseamnă că este suficientă pedepsirea fermă a infractorilor, fără o adecvare corespunzătoare a tratamentului penal la pericolul social și la persoana făptuitorului, dar, mai ales, fără tratarea cauzelor care le-au determinat și a condițiilor care au favorizat producerea fenomenului infracțional.

Afirmarea, prin urmare, că lupta împotriva corupției este un aspect de politică penală, se constituie din măsuri extrem de complexe și care cad în sarcina a numeroși actori, însă ne vom limita recomandările sub forma unor criterii de individualizare a pedepselor în scopul unificării practicii judiciare în materie, ca parte componentă a ansamblului de măsuri și instrumente identificate.

Pentru ca politica penală, privită sub aspectul acțiunii de luptă împotriva corupției, să-și atingă scopul - reducerea treptată a fenomenului infracțional - este necesar ca fiecare pedeapsă aplicată să-și îndeplinească funcțiile sale, întrucât doar în acest mod scopul pedepsei va putea fi atins; în acest sens, o pedeapsă este aptă să-și îndeplinească funcțiile și să-și realizeze scopul numai dacă, atât în faza judecătii, cât și în faza executării, este perfect individualizată, ca instrument adecvat de realizare practică a politicii penale.

Individualizarea judiciară a pedepselor aplicate pentru săvârșirea infracțiunilor de corupție

În analiza noastră apreciem că trebuie pornit de la definirea operațiunii de individualizare judiciară, ca activitate desfășurată de instanța de judecată, în cadrul prevăzut de lege, având în vedere personalitatea făptuitorului și gravitatea faptei săvârșite.

Urmare a priorității politicii penale actuale, anume cea a luptei împotriva corupției, subliniem importanța deosebită a acestei misiuni a judecătorului care soluționează cauzele penale.

Pentru realizarea unei practici judiciare unitare în materie, în activitatea de individualizare judiciară a pedepselor trebuie urmați o serie de pași, și anume:

- Determinarea scopului pedepsei;
- Stabilirea și analiza criteriilor de individualizare judiciară a pedepsei;
- Evaluarea finală a împrejurărilor săvârșirii faptei.

A) Determinarea scopului pedepsei este primul pas în activitatea de individualizare judiciară, întrucât numai după ce se lămurește acest aspect se poate aprecia în ce măsură sunt relevante anumite realități de fapt și modalitatea de evaluare a acestora.

Individualizarea pedepsei trebuie să aibă ca scop determinarea aplicării unei pedepse juste, corecte, atât sub aspectul restabilirii ordinii de drept încălcate, cât și prin punctul de vedere al nevoii de reeducare a făptuitorului.

În această manieră, retribuția justă realizează și scopul pedepsei, cel de prevenție generală și specială

Cu atât mai mult, în cazul infracțiunilor de corupție, trebuie avute în vedere, în egală măsură persoana infractorului și, respectiv, reeducarea și reintegrarea sa socială, cât și dimensiunea fenomenului infracțional și așteptările societății față de mecanismul justiției penale, pentru a realiza o proporționalitate reală între cele

două aspecte.

Aceasta nu înseamnă că este agreată ideea aplicării unor „pedepse exemplare”, „cu efect intimidant”, așa cum s-a exprimat jurisprudența în materie, ci a unor pedepse juste, echitabile, atât pentru infractor cât și pentru societate.

Credem însă că, prin urmărirea tuturor pașilor propuși pentru activitatea de individualizare judiciară a pedepselor aplicate în cauzele de corupție și, în mod special, prin stabilirea scopului pedepsei ce urmează a fi aplicată, practica judiciară în materie va cunoaște un grad mai mare de uniformitate și previzibilitate.

În acest context, este util a reaminti judecătorilor responsabilitatea specială ce le revine în cadrul mecanismelor care alcătuiesc politica actuală și care are ca obiectiv principal lupta împotriva corupției.

B) Stabilirea și analiza criteriilor de individualizare judiciară a pedepsei

A doua acțiune ce se impune a fi desfășurată de judecători este stabilirea și analiza criteriilor de individualizare judiciară a pedepsei, respectiv, evaluarea acelor circumstanțe concrete ale faptei care au importanță pentru stabilirea genului și duratei sau cuantumului pedepsei.

Analiza criteriilor generale de individualizare prevăzute de art. 72 din Codul penal este obligatorie și trebuie făcută cumulativ; având în vedere faptul că primele două criterii - *dispozițiile părții generale ale Codului penal și limitele de pedeapsă fixate în partea specială a acestuia* - vizează legalitatea operațiunilor de individualizare judiciară, credem că trebuie insistat asupra celorlalte criterii și anume gravitatea faptei săvârșite, persoana făptuitorului și împrejurările care atenuează sau agravează răspunderea penală.

Apreciem că analiza ultimelor trei criterii generale amintite trebuie efectuată, de asemenea, cumulativ, întrucât ele se intercondiționează reciproc, fără a da o pondere mai mare aspectelor care conturează personalitatea infractorului sau, dimpotrivă, celor care caracterizează fapta săvârșită.

Aceste criterii sunt deopotrivă obligatorii, atât pentru stabilirea și aplicarea pedepselor principale, cât și a celor complementare.

Gradul de pericol social al faptei săvârșite trebuie analizat în mod deosebit de către judecător, nu în detrimentul celorlalte criterii de individualizare, iar analiza trebuie să fie reflectată în considerentele hotărârii judecătorești pronunțate.

Simpla limitare, în conținutul hotărârii judecătorești, la dispozițiile art. 72 din Codul penal și implicit la gradul de pericol social al faptei, echivalează cu o lipsă de motivare a hotărârii sub aspectul individualizării judiciare a pedepsei, aspect ce nu poate fi acceptat nici din perspectiva luptei împotriva corupției, nici din cea a respectării dreptului la un proces echitabil în sensul art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Pe de altă parte, se impune precizarea că simpla constatare a gradului de pericol social generic crescut al infracțiunilor de corupție nu reprezintă o motivare a mecanismului de individualizare judiciară a pedepsei ce urmează a fi aplicată; judecătorul are obligația analizării gradului de pericol social concret, alături de celelalte criterii de individualizare.

Pentru a putea aprecia în mod concret gravitatea concretă a faptei și pentru a realiza o justă individualizare a pedepsei, judecătorul trebuie să raporteze fapta dedusă judecării la sistemul general de valori, acceptat de societate și care ar trebui să se reflecte în jurisprudență (în acest context apare ca fiind importantă și cunoașterea practicii judiciare în materie).

Totodată, se impune a cerceta conținutul concret al faptei - acțiunea sau inacțiunea concretă, mijloacele folosite, urmarea imediată și în egală măsură, caracterul și importanța obiectului infracțiunii, caracterul și gravitatea urmărilor acesteia, prejudiciul efectiv produs, atunci când este cazul, aspecte care, așa cum am precizat anterior, trebuie să se reflecte și în conținutul hotărârii judecătorești.

Evaluarea gravității faptei nu se poate realiza în absența unei analize serioase a vinovăției infractorului, a atitudinii psihice a acestuia față de fapta comisă și urmările acesteia.

Deși legea nu distinge în acest sens, credem că analizarea componentei cognitive (intelective) - capacitatea infractorului de a-și reprezenta elementele infracțiunii - poate justifica ideea unei gradări a vinovăției spre un maxim atunci când această reprezentare este clară și certă și diminuată, succesiv, atunci când reprezentarea respectivă devine îndoielnică.

În același sens, credem că se impune analizarea gradului de cunoaștere a ilicitului penal, ca și a gradului de adeziune psihologică a infractorului la faptă sau a complexității și duratei procesului deliberativ.

Gravitatea concretă a faptei este influențată și de mobilul și scopul acesteia; analizarea acestora apare ca deosebit de utilă în procesul de individualizare judiciară a pedepselor aplicate în cazul infracțiunilor de corupție, astfel că judecătorul, încă din etapa cercetării judecătorești, va trebui să le aibă în vedere în procesul de administrare a probelor.

Persoana infractorului este un alt criteriu de individualizare judiciară a pedepselor care trebuie să fie adecvate și proporționale față de fiecare infractor (raportat la pericolozitatea socială a acestuia și trăsăturile sale specifice care îi definesc personalitatea).

Subliniem că acest criteriu nu trebuie să aibă caracter preponderent, în defavoarea celorlalte criterii și se impune a fi analizat prin raportare la conduita sa infracțională.

Cel mai important mijloc de probă ce poate fi utilizat ca bază de analiză a acestui criteriu de individualizare îl reprezintă referatul de evaluare întocmit de serviciul de probațiune.

Apreciem că acesta poate oferi cele mai complete informații care să circumstanțieze persoana infractorului, ca și nevoia sa de reeducare și posibilitatea de reinsertie socială după executarea unei sancțiuni de drept penal; starea psihofizică a infractorului, particularitățile psihice ale acestuia, mediul social în care a crescut și a trăit, sfera relațiilor sale pe diverse planuri, comportamentul infractorului înainte și după săvârșirea infracțiunii.

Fără îndoială că, pentru a avea în vedere toate aceste aspecte, instanța trebuie să aibă la dispoziție o bază cât mai largă de informații cu privire la persoana făptuitorului (declarații de martori, caracterizări, anchete sociale, concluziile unor rapoarte de expertiză, referatul de evaluare psiho-socială), mijloace de probă ce se impun a fi administrate, atât la propunerea infractorului, cât și din oficiu, în măsura în care instanța are nevoie de informații suplimentare pentru circumstanțierea persoanei față de care există posibilitatea aplicării unei pedepse.

Toate aceste aspecte trebuie reflectate în considerentele hotărârii judecătorești ce urmează a fi pronunțate în cauzele de corupție - analiza cumulativă a criteriilor de individualizare și coroborarea probelor care furnizează informațiile respective, precum și indicarea temeiurilor care fundamentează proporționalitatea între scopul reeducării infractorului, prin caracterul retributiv al pedepsei aplicate, și așteptările societății față de actul de justiție realizat sub aspectul restabilirii ordinii de drept încălcate.

C) Evaluarea finală a împrejurărilor săvârșirii faptei

Finalizarea procesului de individualizare a pedepsei presupune o activitate de cântărire a tuturor împrejurărilor care caracterizează fapta și persoana infractorului în scopul stabilirii unei pedepse care să asigure realizarea scopului acesteia.

În această activitate, judecătorul trebuie să asigure un echilibru între criteriile de individualizare a pedepsei și scopurile pedepsei; o judecată echitabilă trebuie să aibă ca finalitate realizarea unei proporționalități juste, corespunzătoare faptei comise și vinovăției infractorului, reeducarea și reinsertia socială a acestuia în restabilirea ordinii de drept prin stabilirea pedepsei de o manieră în care să funcționeze ca o forță socială pedagogică în societate.

Cât privește împrejurările care atenuază sau agravează răspunderea penală sau cauzele modificatoare de pedeapsă credem că nu mai justifică analiza lor detaliată în cuprinsul prezentului ghid, însă se impune precizarea că instanța are obligația evaluării și mai ales a motivării constatării acestora și a efectelor lor, în

cadrul operațiunii complexe de individualizare a pedepselor, cu atât mai mult în situația în care acestea se află în concurs.

Dacă pașii menționați ar trebui să conducă la stabilirea unei pedepse juste, nu mai puțin importantă este și operațiunea de individualizare a executării pedepsei aplicate, bazată pe aceleași criterii amintite anterior.

Observațiile noastre nu conduc, în mod obligatoriu, la concluzia că, în cazul infracțiunilor de corupție singura modalitate acceptabilă ar fi executarea efectivă a pedepselor aplicate, însă subliniază necesitatea motivării minuțioase de către instanța de judecată care optează pentru suspendarea executării pedepsei, în mod special.

Apreciem totuși că, date fiind observațiile anterioare, suspendarea executării pedepsei ar trebui dispusă, în cazul infracțiunilor de corupție, doar în situația faptelor caracterizate de un grad foarte redus de pericol social concret, comise de persoane a căror atitudine față de faptă și urmările produse denotă o pericolozitate socială scăzută și posibilitatea reeducării lor chiar și fără privarea de libertate - pentru care simpla aplicare a unei pedepse reprezintă un avertisment extrem de serios, de natură a sta la baza schimbării unor mentalități eronate.

Concluzii

Activitatea de individualizare judiciară a pedepselor aplicate în cazul săvârșirii infracțiunilor de corupție reprezintă, în contextul socio-politic actual, o responsabilitate deosebită a instanțelor de judecată, prin prisma angajamentelor asumate de România, a așteptărilor societății față de finalitatea actului de justiție, dar și a schimbării unor mentalități și deprinderi.

Fără îndoială că ea nu are caracter de noutate pentru judecătorii români, însă se impune parcurgerea pașilor menționați și analiza detaliată a criteriilor de individualizare judiciară, în mod cumulativ, în scopul realizării unei practici judiciare unitare și previzibile în materie, prin stabilirea și aplicarea unor pedepse

juste și echitabile.

Se vor analiza minuțios, în toate cauzele, gradul de pericol social concret al faptei săvârșite și pericolozitatea infractorului, alături de celelalte criterii, pornind de la mijloace de probă administrate la cerere sau din oficiu, special în acest scop, și care să ofere suficiente informații instanțelor, ca bază pentru stabilirea și aplicarea pedepselor.

Cuquantumul prejudiciului efectiv produs prin infracțiune poate reprezenta un aspect de care să se țină seama în procesul de individualizare judiciară, dar fără a fi rupt din ansamblul celorlalte criterii; astfel, simpla constatare a producerii unui prejudiciu relativ redus sau a pretinderii/primirii/acceptării promisiunii/nerespingerii promisiunii unui folos material cu o valoare scăzută nu este, prin ea însăși, suficientă pentru a justifica aplicarea unei pedepse reduse a cărei executare să fie suspendată, eventual, ignorându-se, în același timp, celelalte criterii amintite.

Considerăm că se impune o abordare dialectică a tuturor criteriilor de individualizare, fără a se sublinia, cu precădere lipsa antecedentelor penale ale infractorului, de exemplu, faptul că anterior comiterii faptei se bucura de o bună reputație, are o pregătire școlară și profesională peste medie etc., aspecte care, în principiu, în cazul infracțiunilor de corupție, nu au neapărat valoarea unor circumstanțe atenuante, mai ales atunci când infractorul a profitat de aceste realități pentru a-și disimula comportamentul infracțional sau a-și asigura realizarea scopului ilicit propus; în acest context apreciem ca deosebit de utilă analiza scopului și a mobilului infracțiunii în fiecare cauză în parte, tocmai pentru a realiza o adecvare corespunzătoare a pedepsei.

Subliniem, în același context, obligativitatea motivării minuțioase a procesului de individualizare a pedepsei, precum și studiul permanent al practicii judiciare în materie, ca o premisă pentru jurisprudența unitară și previzibilă.